

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kadıköy Bölgesi Kazıları

Rahmi Asal

İstanbul Arkeoloji Müzeleri kuruluş dönemin-den itibaren önce Osmanlı İmparatorluğu sınırları, günümüzde ise İstanbul ili sınırları içinde kazı çalışmaları gerçekleştirmektedir. Son yıllarda Marmaray projesi, İstanbul metro projeleri, karayolu tüp geçit projesi, Kuzey Marmara Otoyolu projesi, Haydarpaşa Garı arkeolojik kazıları, Alaiye Şehitliği kazısı vb. birçok altyapı ve üstyapı proje kazıları, müze müdürlüğü başkanlığında başarıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmalardan, 2018 yılından bu yana devam eden ve makalenin konusunu oluşturan Kadıköy Haydarpaşa ve Ayrılıkçeşme kazıları sonucunda Kadıköy'ün antik çağdaki yerleşimi ve tarihi hakkında çok önemli kalıntı ve buluntulara ulaşılmış ve bölgenin tarihi, somut arkeolojik verilerle yeniden yazılma noktasına gelmiştir. Bu kazılar sırasında, M.Ö. 5. yüzyıldan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanan çok geniş bir zaman dilimine ait on binlerce arkeolojik buluntu ve kalıntı ortaya çıkarılıp belgelenerek koruma altına alınmıştır. Bahse konu kazılar, Kadıköy'ün tarihçesi ile birlikte aşağıda ana hatlarıyla ele alınmıştır.¹

Kadıköy'ün Kısa Tarihçesi

Prehistorik Dönem

Kadıköy topografya ve iklimsel olarak insan yaşamına uygun, önemli kıta ve denizlerin bir boğaz ile birbirine bağlandığı stratejik bir bölgede olduğundan tarih öncesi dönemden itibaren insanlar için yerleşim alanı olmuştur. Anadolu ile Avrupa kültürlerinin arasındaki ilişkinin anlaşılması, Mezopotamya'da ortaya çıkan tarımın Avrupa'ya nasıl yayıldığına anlaşılabilmesi ve kanıtlanması açısından önemli olan Fikirtepe, Pendik Höyük ve Yenikapı, İstanbul'un Anadolu yakasında bugünkü kazı alanına yakın mesafelerde tespit edilmiş ve bilimsel olarak kazıları yapılmıştır. Bu yerleşmeler arasında Fikirtepe, Höyük kazı alanına oldukça yakın bir mesafededir ve bize bölgenin ilk tarımcı köy toplulukları hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Fikirtepe Kültürünün tarihlendirilmesi konusu bir süre boyunca farklı değerlendirmelere konu olmuş-

tur. Kazı yapıldığı tarihte söz konusu kültürün Troya öncesi Kalkolitik çağa tarihlendirilmesi öngörülmüştü. Mehmet Özdoğan ise, Fikirtepe buluntularını çanak çömlek benzerlikleriyle Doğu Çatalhöyük sonu ve Hacılar başlangıcı arasına tarihlendirmiştir. Buluntular üzerinde yapılan radyo karbon tarihleme yöntemi sonuçlarına göre Fikirtepe'de yerleşmenin M.Ö. 6400-5800 yıllarına dayandığı anlaşılmaktadır. Neolitik dönemden sonra yeterli bilginin mevcut olmadığı Kadıköy'de diğer dikkat çeken dönem ise koloni hareketi ile kurulan ve yazılı tarihte bahsedilmeye başlandığı Arkaik dönemdir.

Arkaik, Klasik, Helenistik ve Roma Dönemleri
Khalkedon, İstanbul Boğazı'nın Asya yakasında, iki koyun arasındaki burunda M.Ö. 7. yüzyıl ortalarında Megaralı kolonistler tarafından kurulmuştur. Ele geçen az sayıdaki arkeolojik veriden yola çıkarak, Khalkedon'un kuzeyden akan Himeros (Ayrılık Suyu) ve güneydoğudan gelen Khalkedon deresi (Kurbağalıdere) ile çevrelenerek muhtemelen bugünkü Kadıköy Çarşısını içine alacak şekilde kurulmuş olduğu varsayılabilir. Antik kaynaklar Khalkedon surlarına çok fazla değinmemişlerdir. M.S. 2. yüzyıl yazarı Polyenos, Khalkedon surlarının dayanıklılığı sayesinde I. Dareios'un kuşatmasına karşılık verebildiğini belirtmiştir. Polyenos'un sözlerinden, Khalkedon kentinin M.Ö. 5. yüzyılda oldukça güçlü surlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1975 yılında Osmanağa Mahallesi'nde ortaya çıkan Helenistik dönem defnesi, M.Ö. 3. yüzyılda Khalkedon kenti sınırlarının bugünkü Bahariye Caddesi'ne kadar uzandığına işaret edebilir.

Antik kaynaklar tarafından, Khalkedon'un biri doğuya (Kalamış Koyu) diğeri ise batıya (Haydarpaşa Koyu) bakan iki limanı olduğu bilinmektedir. Son yıllarda Kadıköy Kurbağalıdere civarında gerçekleştirilen küçük çaplı bir inşaat kazısında antik limanların varlığına ilişkin mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Khalkedon'da Polyenos'un bahsettiği agora, M.Ö. 5. yüzyılda kentin ana merkezinde bulunuyor olmalıydı. Khalkedon'u sınırlayan sur duvarının, çıkan

arkeolojik buluntulardan, bugünkü Yeldeğirmeni, Söğütluçeşme ve Altıyol aksında olduğu düşünüldüğünde, kentin topografik yapısı göz önünde bulundurularak, Klasik dönem agorasının bugünkü Kadıköy Çarşısı'nın bulunduğu yerde olduğu öngörülebilir. Dionysios Byzantios, Khalkedon'un her iki yanında kıstağa doğru girinti oluşturan yerlerde limanlar olduğuna değinmiştir. Bunlardan biri, daha önce değinildiği gibi bugünkü Haydarpaşa Limanı, diğeri ise Kalamış Koyu'dur.

Bizans Dönemi

Khalkedon Bizans döneminde de önemli ve erken imparatorluk aileleri tarafından oldukça sevilen bir yerdi. Kaynaklardan burada bir imparatorluk sarayı olduğunu biliyoruz. Burada ayrıca, üç liman, bir sirk, bir tiyatro ve bir hipodrom olduğu bilinmekte ve bunların yanı sıra Aziz Georgios Kilisesi, Azize Euphemia Kilisesi, Azize Bassa, Marinakios, Mikhaelitzes ve Pylamis Manastırlarının varlığından da söz edilmektedir. Kalkedon Konsili veya Kadıköy Konsili, 451 yılında Azize Euphemia Kilisesi'nde toplanmıştır. Bu kilisenin yeri bugün tam olarak bilinmemektedir. Tarihçi Evagrius'un anlatımına göre kilise, uzunlamasına atriumu olan bir bazilikadır. Tarihçi Mango'ya göre bu bazilika Kadıköy'e bir buçuk kilometre mesafede ve araziye hâkim bir noktadadır, Janin'e göre bazilika Yeldeğirmeni sırtlarında olmalıdır. Eyice'ye göre ise bazilika Yeldeğirmeni Duatepe Sokağı çevresinde olmalıdır.

Haydarpaşa Marmaray Kazısı

13 Mayıs 2018 tarihinde başlatılan Haydarpaşa CR3 Marmaray projesindeki kazı çalışmalarına; üç müze uzmanı, on arkeolog, bir restoratör, bir fotoğrafçı ve bir teknik ressam, ortalama 200 işçi ile halen devam edilmektedir.² 300.000 m²'lik geniş bir alan içinde bugüne kadar yaklaşık 90.000 m²'lik bir alanda titizlikle sürdürülen kazı çalışmaları sonucunda şu ana kadar elde edilen veriler, İstanbul ve Kadıköy tarihine yeni bir ışık tutması açısından büyük bir öneme sahiptir (*Resim 1*). Kazı çalışmaları bölgelere ayrılarak aşağıda özetlenmiştir.

Tıbbiye Köprüsü G8 Ayağı Kazı Alanı

Yaklaşık 600 m²'lik bir alanda sürdürülen G8 Ayağı kazılarına 2018 yılının Haziran ayında başlanmış olup yedi ay süren çalışmalar sonucunda 13 Aralık 2018 tarihinde kazılar tamamlanmıştır. Alanda gerçekleştirilen kazılar sonucunda yüze-

Resim 1. Haydarpaşa kazı alanı hava fotoğrafı.

yin hemen altından itibaren Geç Osmanlı, Bizans ve Geç Roma dönemlerine tarihlenen yapı kalıntılarına rastlanmıştır (*Resim 2*).

G8 Ayağının batı kısmında ortaya çıkarılan, yuvarlak plan veren (*rotonda*) yapı, mimaride az rastlanır olması açısından alandaki en dikkat çekici kalıntıdır. Temel seviyesinde tespit edilebilen yapının doğu ve güneydoğu kısmı günümüze ulaşmamıştır. 1,20 m. genişliğinde duvara sahip yapının temel kısmının horasan harç bağlayıcılı taş duvar olduğu, temel üstünün ise az da olsa günümüze ulaşmış kalıntılara göre pişmiş toprak tuğla örgülü olduğu anlaşılmıştır. Doğru ve güneydoğu kısmı günümüze ulaşamayan yapının batı kısmındaki korunan duvarının daire aksı göz önüne alınarak yapılan ölçüm sonucunda 12 metre çapa sahip olduğu görülmüştür. Yuvarlak planlı yapının bulunduğu alanda ortaya çıkarılan seramik buluntular M.S. 4-6. yüzyıllara tarihlenmekte olup aynı alanda bulunan sikkeler de bu tarihlemeyi desteklemektedir.

Bu yapının işlevini yitirdikten sonraki dönemlerde alanda atölyeler kurulduğu düşünülmektedir. Burada bulunan su kanalları, kuyular, pithoslar ve küçük mekânlar bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Kazı alanının kuzey doğusunda, kuzey-güney istikametinde uzanan 4,50 x 2,70 m. ebatlarında dikdörtgen forma

Resim 2. G8 kazı alanından genel görünüm.

Resim 3. G8 kazı alanındaki fırın yapısı.

Resim 4. G8 kazı alanındaki beşik tonoz örtülü yapı.

Resim 5. İbrahimağa kazı alanından genel görünüm.

sahip bir fırın ortaya çıkarılmıştır (*Resim 3*). Benzerlerine Yunanistan ve Kiev'de rastlanmış (Orta Bizans dönemi) olan bu tür fırınların iki katlı olduğu bilinmektedir. Kazı çalışmaları sonucunda açılan tabanın, fırının odun veya kömürün yakıldığı alt kat tabanı olup üst katının yıkıldığı anlaşılmaktadır. Fırının uzun kenarlarının iç kısmında, payeye benzer dört ayak sıralanmıştır. Fırının güneyde bulunan kısa kenarda küçük bir girişi yer almaktadır. Bu girişin üstünde de bir kemer olduğu saptanmış olup bu kemer büyük oranda yıkılmıştır. Fırın ve çevresinde yapılan kazı çalışmalarında istiflenmiş halde tuğlaların bulunmuş olması bu fırının tuğla fırını olarak kullanıldığını göstermektedir. Çalışmalar sırasında fırın içi ve çevresinden bulunan 10. yüzyıla ait sikkeler tuğla fırını ile atölyelerin kullanıldığı dönem hakkında ipucu vermesi açısından önemlidir.

Alanın güneybatı kısmında kuzey-güney doğrultusunda, 5 x 3 m. ebatlarında ve 2 m. yüksekliğe sahip, üzeri beşik tonoz örtülü yapı ortaya çıkartılmıştır (*Resim 4*). Üst örtüsü horasan harç bağlayıcı ateş tuğladan inşa edilmiş olan yapının üzerinde mermer bir kuyu bileziği bulunmaktadır. Sarnıç olarak kullanılan yapının daha sonra batı duvarına yukarıdan aşağıya merdivenle inilerek girilen bir giriş kapısı açılarak işlev değişikliğine uğradığı görülmektedir. Bu yapının kuzeyinde yan yana sıralanmış, 0,80 m. genişliğinde kuru taş örgülü duvarlara sahip dik-

dörtgen planlı mekânlar yer almaktadır. 19. yüzyıldaki Kadıköy haritalarına bakıldığında bu bölgede Geç Osmanlı dönemi konaklarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yapı kalıntılarının da burada yer alan 19. yüzyıl konaklarından birine ait olduğu düşünülmektedir.

Haydarpaşa kazılarındaki diğer bölgeler göz önüne alındığında küçük bir alanı kapsayan G8 ayağında mimari ve küçük buluntulara bakarak net bir sonuca ulaşmak zordur. Ancak yakınında bulunan diğer bölgelerle karşılaştırma yapılabilmesi açısından ayrı bir önem arz eden bu alanda, çoğunluğu M.S. 4. ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenen kandil, *unguentarium*, ağırşak ve amfora parçaları gibi pişmiş topraktan yapılmış buluntular yanında cam ve metal buluntulara da rastlanmıştır. G8 Ayağı alanında ayrıca Orta Bizans dönemine tarihlenen basit gömü iki adet mezar bulunmuştur. Doğu-batı yönünde uzanan mezarlarda herhangi bir mezar hediyesine rastlanmamıştır.

İbrahimağa Bölgesi Seyid Ahmet Köprüsü Kazı Alanı

Alanın en doğusunda İbrahimağa Mahallesi Seyid Ahmed Köprüsü bölgesinde sondaj şeklindeki kazı çalışmalarında, M.S. 4. yüzyıla tarihlenen yapı kalıntılarına rastlanması üzerine mimari takibine geçilerek kazı alanı genişletilmiştir. Bu alanda dikdörtgen planlı, kuzey kenarında apsis bulunan bir yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. İlk etapta kilise olduğu düşünülen bu yapının civarında yapılan çalışmalar derinleştikçe yapının kilise benzeri mimariye sahip ışık olduğu fikri öne çıkmıştır (*Resim 5*). Kuzeyinde yapılan çalışmalarda ortaya çıkarılan mimari kalıntılar ve küçük buluntular ise buradaki yerleşimin, yapının yapım tarihinden yaklaşık 1000 yıl öncesinde başladığını göstermiştir. Bu alanda yoğunlukla bulunan; siyah firnisli, ince hamurlu, özenli işçiliğe sahip seramik buluntular M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenmektedir. Ortaya çıkarılan çok sayıdaki küçük buluntudan en dikkat çekici olanı; Tanrıça Artemis'i simgeleyen pişmiş toprak figürin parçasıdır (*Resim 6*). Yine M.Ö. 5 yüzyıla tarihlenen figürinlerin

Resim 6. İbrahimağa kazı alanından pişmiş toprak Kybele figürini parçası.

yanında Khalkedon darplı sikkeler de aynı alanda ortaya çıkarılmıştır. Klasik, Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen sekiz Khalkedon sikkesinden birinin çok az sayıda üretilen gümüş sikkelerden olması önemlidir (*Resim 7*). Bugüne kadar müzelerin koleksiyonuna bağlı veya satın alma yoluyla eklenmiş az sayıdaki Khalkedon sikkeleri ilk defa sistematik bir kazıyla elde edilmiştir. Bu bölgeden çıkarılan M.Ö. 5. yüzyıl ile M.S. 7. yüzyıl arasındaki kronolojik devamlılığı sağlayan 5000 adet sikke buluntusu ile Haydarpasha Marmaray kazısı, nümizmatik bilimi için önemli bir kaynak haline gelmiştir. Yazılı belge niteliğindeki bu sikkeler ve diğer buluntular, bugüne kadar az bilinen Khalkedon tarihine geniş bir ışık tutması açısından büyük bir öneme sahiptir.

İbrahimağa Bölgesi Manevra Alanı Kazısı

İbrahimağa Bölgesi Manevra Alanı'nda yapılan sondaj çalışmaları sonucunda, 12 x 7 m. boyutlarında "T" planlı bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Yapı almasıık duvar örgü sistemi ile yapılmış olup kullanılan tuğla boyutları ve derz aralıkları ile 5-6. yüzyıl mimarisinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır (*Resim 8*). Bu tarihleme, aynı döneme ait bronz sikkeler ve pişmiş toprak kandil ve tezgâh ağırlığı, bakır testi, yüzük parçası, ahşap sepet gibi küçük buluntularla da desteklenmektedir (*Resim 9*). Yapının içinde şimdiye kadar 7 m. derine inilmiştir. Duvar kalınlığı 110 cm. olan yapının içinde simetrik yerleştirilmiş dört adet niş ve bu nişler içerisinde kullanılan ahşap hatıllara sahip olması, kalın duvarlarına rağmen dar bir iç mekâna sahip olması, bu yapının gözetleme kulesi olarak kullanıldığı düşüncesini akla getirmektedir.

Menfez Bölgesi Kazısı

Menfez bölgesindeki kazı çalışmaları sırasında küçük bir alanda dört adet ocak kalıntısı ortaya çıkarılmıştır (*Resim 10*). Bu ocaklardan birinin yanında Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait

Resim 7. İbrahimağa kazı alanından M.Ö. 4. yüzyıla ait gümüş Khalkedon sikkesi.

Resim 8. İbrahimağa bölgesi manevra alanındaki T planlı yapı.

Resim 9. İbrahimağa bölgesi manevra alanındaki T planlı yapıda ortaya çıkarılan bakır güğüm.

bir adet gümüş ve III. Murat dönemine ait bir adet bronz sikke bulunmuştur. Sikkelerin dışında bir adet demir çadır çivisi ve 16. yüzyıl son çeyreğine tarihlenen İznik seramiği parçalarına rastlanılmıştır. Bulunan İznik tipi seramik parçalarından bazıları birleştirilerek tabak ortaya çıkarılmıştır (*Resim 11*). Tarihi kaynaklardan Haydarpasha Çayırı'nın sefer öncesinde ordunun toplanma alanı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Tespit edilen buluntuların herhangi bir mimari kalıntı ile bağlantılı olmaması ve açık arazide toprak üzerinde ocak bulunması, bu alanın III. Murat döneminde gerçekleştirilen ve 12 yıl süren İran seferi öncesinde askerlerin konakladığı ordugâh alanı olduğunu göstermektedir.

Resim 10. Menfez bölgesi ve Haydarpasha caddesindeki çalışmalar.

Resim 11. Menfez bölgesinde çıkarılan 16. yüzyıl İznik tabağı.

Alandaki kazı çalışmalarında 180 m. uzunluğunda, 6 m. genişliğinde doğu-batı yönünde ve İbrahimağa mevkiine doğru uzanan Osmanlı dönemine ait düzgün olmayan taşlardan inşa edilmiş yol açığa çıkarılmıştır (*Resim 10*). Yapmış olduğumuz arşiv çalışmaları sonucunda yolun Haydarpaşa Caddesi olarak arşiv kayıtlarına geçtiği anlaşılmıştır. Yol ile alakalı arşivlerden ulaşabildiğimiz en eski belge 1800 tarihlidir. 1850 yılına ait başka bir arşiv vesikasında bu yolun tamiri ve bakımı emredilmektedir. Yol ile alakalı son arşiv belgesi ise 1902 yılına aittir. Bu belgede yine şose yolun başka yollarla birlikte tamir masraflarından bahsedilmiştir. Osmanlı arşivi plan kroki fonunda tarihsiz bir planda Haydarpaşa caddesinin detaylı bir planı bulunmaktadır. Haydarpaşa İskelesi'nden İbrahim Ağa'ya uzanan bu yol, en son 1906 yılındaki Goad'ın yapmış olduğu sigorta haritasında görülmektedir.

Peronlar Bölgesi Kazısı

Kazı alanının batısında yer alan Peronlar Bölgesi, çalışmalar sırasında ortaya çıkarılan en önemli yapı gruplarını içermektedir. Kazılar sonucunda, Helenistik döneme tarihlenen kesme taş bloklarla yapılmış bir yapı kalıntısına rastlanmıştır. Bölgede yer alan peronların güçlendirilerek yeniden yapılmak üzere kaldırılması ile bahse konu kalıntının devamı ortaya çıkarılmıştır (*Resim 12*). Erken Bizans döneminde alanda yapılan yeni yapılar nedeniyle oldukça tahrip olan kalıntının içinde yer alan bir kalker lahit ile

bunun hemen altında ortaya çıkarılan, üzeri taş levhalarla kapatılan tuğla mezardan, yapının Helenistik döneme ait bir mezar anıtının temel kalıntısı olduğu anlaşılmıştır. Kalker lahde ait kapak, lahit teknesinin hemen yakınında tespit edilmiştir. Bizans döneminde alandan geçirilen duvar ve kanal ile lahdin hem tahrip edildiği hem de içine müdahale edildiği anlaşılmıştır (*Resim 13*). Lahdin içinin kazısında üstte hayvan ve insan altta ise insan kemikleri elde edilmiştir. Mezar anıtının temel seviyesinde tespit edilen tuğla mezar ise, kazı çalışmalarımız sırasında ilk kez tarafımızdan keşfedilmiştir. Herhangi bir müdahale görmemiş olan mezarda mezar hediyesi olarak iskeletin üzerini tamamen kapatan altın yapraklar, 10 adet pişmiş toprak *unguentarium*, bir bronz kâse, ortaya çıkarılmıştır (*Resim 14-16*). Elde edilen buluntuların ayrıntılı incelenmesi sonucunda mezarın geç Helenistik döneme ait olduğu anlaşılmıştır. Mezar, kazı ve belgeleme çalışmalarının ardından geçici olarak kapatılarak koruma altına alınmıştır.

Helenistik mezar yapı kalıntısının ortaya çıkarılması amacıyla yapılan kazı çalışmaları sırasında daha sonraki dönemlerde oldukça müdahale görmüş olan erken Bizans dönemi yapı kompleksi ortaya çıkartılmıştır. Geniş bir alana yayılan yapı kompleksinin Geç Bizans ve Osmanlı dönemlerinde de kullanılmış olduğu buradaki eklentilerden anlaşılmaktadır. Haydarpaşa Garı inşaatı esnasında yer yer tahribata uğratılmış olan bu yapı kompleksini oluşturan

Resim 12. Peronlar bölgesinde tespit edilen geç Helenistik mezar anıtı kalıntısı.

Resim 13. Helenistik mezar anıtı içindeki Bizans döneminde tahrip edilen kalker lahit.

Resim 14. Peronlar bölgesinde açığa çıkan Helenistik döneme ait mezar anıtındaki lahit.

Resim 15. Peronlar bölgesinde açığa çıkan Helenistik döneme ait mezar anıtındaki lahitte tespit edilen altın yapraklar.

mekânların çoğunluğunun mermer duvar kaplamasına sahip olduğu görülmektedir.

Alandaki dikkate değer diğer bir kalıntı, *opus sectile* yer döşemesine sahip, güneydoğu ve güneybatı köşelerinde *insitu* halde bulunmuş iki mermer sütun kaidesine sahip, kare planlı yapıdır (Resim 17). Bu mekânın doğusunda oval planlı bir havuz yer almaktadır. Yapının devamında temel seviyesinde *hypocaust*ların bulunması 1500 yıl önce yapılan bu sistemin, buradaki mekânları ısıtmak amacıyla kullanılmaya da mimari planın geneli göz önüne alındığında buranın hamam yapısına ait ısıtma sistemi olma ihtimali bulunmaktadır. Bu yapının doğusunda son dönemlerde yürütülen çalışmalarda üçü basit toprak mezar, dördü mermer kapaklı mezar olmak üzere toplam yedi adet mezarla karşılaşmıştır. Burada bulunan mezarlar, hamam olduğu düşünülen yapıdan daha geç döneme tarihlendirilmektedir.

Yine aynı çalışmalar sırasında, bahse konu yapıların kuzeyinde, apsidal planlı bir yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Yapının zemini 2,35 x 4,60 m. boyutlarında mermer plakalardan oluşan döşemeye sahiptir. Apsis içinde 3,50 x 2,00 m. ölçülerindeki alan içerisinde bütünlüğünü büyük ölçüde koruyan 40 insan kafatası tespit edilmiştir. Bununla birlikte parçalanmış halde kafatası parçaları ve çok sayıda insan iskeletine ait diğer kemiklere rastlanmıştır. İskeletlerin büyük çoğunluğunun iskelet bütünlüğü bozulmakla birlikte; iskelet bütünlüğü takip edilebilenlerle birlikte tamamının belgelenecek kaldırma çalışmaları tamamlanmıştır. Bu alanda bulunan bazı kemiklerde görülen yanık izleri, olası bir salgın hastalığa karşı uygulanan dağlama yöntemini akla getirmektedir. Açılan iskeletlerin birinde mezar hediyesi olarak bir kolye ucu bulunmuştur; kemikten yapılan kolye ucunun üzerinde spiral bezemeler bulunmaktadır. İskeletin birinde ise kafatasının ense kısmında iki adet ok ucu bulunmuştur. Ok uçları kemiğe saplanmış biçimde olmamakla birlikte yapılacak olan antropolojik

Resim 16. Peronlar bölgesinde açığa çıkan Helenistik döneme ait mezar anıtındaki lahitte tespit edilen unguentariumlar.

Resim 17. Peronlar bölgesi *opus sectile* döşemeli kare planlı yapı.

incelemeler sonucunda bireyin ölümünün ok ucu ile olup olmadığı daha net bir şekilde anlaşılabacaktır. Aynı yapının içinde yassı tuğla ve horasan harç örgülü kubbeli bir üst örtüye sahip başka bir mezar yapısı daha ortaya çıkarılmış olup mezarın içinde bugüne kadar 15 bireye ait iskelet tespit edilmiştir (Resim 18-19).

Yapılan araştırma ve değerlendirmeler sonucunda, söz konusu yapının Raymond Janin'in *Les Eglises et Les Monasteres* adlı kitabında yeri tarif edilen, M.S. 5. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği bilinen ve Hristiyanlık tarihi açısından ayrı bir öneme sahip olan Saint Bassa Kilisesi ile yaklaşık aynı alanda yer alması, kalıntıların bu kiliseye ait olması ihtimalini akla getirmektedir.

Resim 18-19. Apsidal yapı içindeki iskeletlerden görünüm.

Kadıköy 296 Pafta, 1421 Ada, 4 Parsel Kazısı

İstanbul İli, Kadıköy İlçesi, Acıbadem Mahallesi, Meydan Sokak, 296 pafta, 1421 ada, 4 Parsel'deki kazı çalışmaları, İstanbul V Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararına istinaden 18.04.2018 tarihinde İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından başlatılmıştır. Herhangi bir sit alanı içerisinde kalmayan parseldeki kazı çalışmalarının denetim altında gerçekleştirilmesi, son zamanlarda parselin yer aldığı alanın yakın çevresinde yine Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarılan arkeolojik kalıntı ve buluntulardır.³

Yukarıda belirtilen kurul kararına istinaden parseldeki kazı çalışmalarına İstanbul Arkeoloji Müzesi uzmanları tarafından 10.04.2018 tarihinde başlanmıştır. Yaklaşık 8300 metrekairelik parselin kazı öncesi en yüksek yüzey kodu yaklaşık 16 m., en düşük yüzey kodu ise yaklaşık 13 m.dir. Alandaki kazılar sondaj şeklinde başlamış, kalıntı tespiti üzerine çalışmalar parselin tamamına yönelik olarak devam ettirilmiştir. Alanın genel olarak kuzey bölümünde konumlanan kalıntılar ortalama olarak 10,30 – 9,00 m. kot aralığında yer almaktadır. Parselin yaklaşık olarak ortasından geçerek önce kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan, sonra yaklaşık olarak parselin ortasında batı doğrultusunda devam eden 5 - 6 m. genişliğinde Geç Roma-Erken Bizans dönemine ait taş döşemeli bir yol mevcuttur. Yolun her iki yanında ise kanallar ve dörtgen planlı dükkânlara ait temel kalıntıları tespit edilmiştir. Parseldeki bir diğer yapı, açığa çıkarılan mimari parçalarla etüt edilebilen Hristiyanlık dönemi dini yapı kalıntısıdır (*Resim 20*). Bu yapı grupları aşağıda detaylı biçimde ele alınmaktadır.

Yol Kalıntısı

Alanda yer alan mermer mimari yapı elemanlarından anlaşıldığı kadarıyla ilk yapılışı muhtemelen M.S. 4-5. yüzyıla tarihlenen yol kalıntısı, İstanbul'da günümüze değin tespit edilebilmiş en iyi antik yol kalıntısıdır (*Resim 21*). Yolun Khalkedon'un batı limanından başlayarak Acıbadem'e doğru devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Haydarpaşa kazılarında da bu yolun bir benzeri açığa çıkarılmış, böylelikle burada ortaya koyduğumuz biçimde, yolun yöneliminin limana doğru olduğu konusunda fikirler güçlenmiştir. Taşlar ortalama 10 cm. kalınlığında, 40 x 65 cm. ölçülerindedir. Yolun her iki yanında dikdörtgen planlı mekânlar yer almaktadır. Yoldan bu mekânlara girişler mevcuttur. Yol döşemesi, her iki yanındaki mekânların sonlandığı noktadan başlayarak, yaklaşık alanın ortasına kadar olan kesimde büyük oranda bozulmuştur. Bu noktadan başlayarak batıya doğru yön değiştirerek Khalkedon'un batı limanını oluşturan koya doğru yöneldiği görülmektedir. Yolun batıya doğru döndüğü orta kesiminde yassı tuğla ve horasan harç örgülü bir yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Alanın güneybatısına doğru yolun alçalarak devam ettiği görülmektedir. Bu bölüm oldukça tahrip olmuş durumdadır. Yol üzerinde yürütülen kazı çalışmalarında Geç Roma ve Erken Bizans dönemine ait tabak, koku şişesi ve kandil gibi buluntulara ulaşılmıştır (*Resim 22-23*).

Yolun Güneyindeki Yapı Kalıntıları

Alanda yola açılan, temel duvarları seviyesinde korunmuş ve bu nedenle plan veren, kareye yakın dikdörtgen planlı ve yan yana on farklı birim halinde dükkânlar ve/veya işlikler yer

Resim 20. Kadıköy İlçesi, 296 pafta, 1421 ada, 3 ve 4 parsellerde ortaya çıkarılan kalıntıların genel görünümü.

Resim 21. Kadıköy İlçesi, 296 pafta, 1421 ada, 4 parselde ortaya çıkarılan yolun görünümü.

almaktadır. Mekânların yol ile bağlantılı olduğunu gösteren eşik taşları ön girişlerinde yer yer görülebilmektedir. Mekânlarda yer alan kuyular ve pota olabilecek kalıntılardan hareketle yapıların yukarıda da belirtildiği gibi dükkân/işlik olabileceği düşünülmektedir. Bu alandaki küçük buluntuların mekânların kuzey bölümünde yoğunlaştığı ve Geç Roma - Erken Bizans dönemine ait oldukları anlaşılmıştır (Resim 24).

Yolun Kuzeyindeki Yapı Kalıntıları

Bu alan çeşitli boyutlarda çok sayıda mekândan oluşmaktadır. Bu bölümün, yolun güneyindeki mekânlar ile aynı dönemde ve aynı planda yapılmış olduğu, ancak daha sonra mekânların güney bölümünün planlarının değiştirildiği anlaşılmaktadır. Mekânların bazılarının duvarlarında işlenmiş mermerler ile kare tuğladan taban döşemeleri görülmektedir. Galerilerin içinde su kanalları bulunmaktadır. Kanalların iki yanı, yüzeyleri düzleştirilmiş büyük tek sıra taşlarla, tabanları ise kare tuğla döşemelerle oluşturulmuştur. Kanalların üstü taştan kapaklarla örtülüdür. Mekân içlerinde devam ederek yola ulaşan bu kanallar, bazı alanlarda bütünlüğünü korumuş, ancak bazı yerlerde tamamen dağılarak kaybolmuştur. Bu alanda da, yol ve güneyindeki mekânlarda tespit edilenler gibi, Geç Roma - Erken Bizans dönemine ait buluntuların açığa çıkarıldığı arkeologlarca ifade edilmiştir. Buluntular arasında kandil, tabak, kantar kancası, spatül, havaneli gibi parçalar yer almaktadır. Bunlar, mekânların caddeye açılan dükkân ve/veya işlikler olduğunu destekler niteliktedir.

Yol kalıntısı ile kuzey ve güneyindeki yapıların; inşa tekniği, elde edilen kandil, seramik parçaları ve bronz sikkeler gibi küçük buluntulardan hareketle M.S. 4-6. yüzyıllarda Geç Roma - Erken Bizans döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır (Resim 25).

Kuzeybatı Yapı Kalıntıları

Alanın kuzeydoğusunda kümelenen yapı topluluğu buraya kadar ele alınan diğer yapı gruplarından daha farklı bir yapı sergilemektedir (Resim 26). Duvarların tipleri, örgüleri ve korunmuşluk durumları farklılık göstermekte olup bütünlüğünü korumakta ve arazinin diğer alanlarındakilere göre daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Duvar örgülerinde ve taban döşemelerinde ciddi oranda devşirme malzeme kullanılmıştır. Alanda yer alan duvar

Resim 22. Kadıköy İlçesi, 296 pafta, 1421 ada, 4 parselde açığa çıkan tabak parçası.

Resim 23. Kadıköy İlçesi, 296 pafta, 1421 ada, 4 parselde açığa çıkan kandil.

kalıntılarının yanı sıra taş ve tuğla gibi farklı malzeme kullanımına sahip taban döşemeleri ve kanallar ise bu alandaki farklılığı oluşturan ana öğelerdir. Bunların yanı sıra mermer sütun ve başlık gibi çeşitli mimari elemanlar alan içinde dağınık durumda açığa çıkarılmıştır (Resim 27). Sütun gövdelerinin ve başlıklarının bazıları kabartma haç bezemelidir. Ayrıca tuğlalardan inşa edilmiş bir yapı kalıntısı ile amorf mozaik tabakası da tüm alanda üst üste gelmiş karmaşık bir dokuyu daha da karmaşıklaştırmaktadır.

Mevcut buluntular bu alanda da, muhtemelen yol ve iki yanındaki kalıntılar gibi, Geç Roma -Erken Bizans dönemine ait yapılanmayı işaret eder. M.S. 7. yüzyılda, Geç Roma dönemi yapıları kısmen kullanılarak yeni mekânlar ve alanlar oluşturulmuştur. Kalıntıların bulunduğu alanda açığa çıkarılan küçük buluntuların büyük çoğunluğunun M.S. 7. yüzyıla ait olduğu tespit edildiğinden dolayı bu yapı grubunun biraz daha geç bir döneme tarihlendiği kanaati oluşmuştur.

Resim 24. Kadıköy İlçesi, 296 pafta, 1421 ada, 4 parselde yolun güneyindeki yapı grubu.

Resim 25. Kadıköy İlçesi, 296 pafta, 1421 ada, 4 parselde açığa çıkan yolun kuzeyindeki buluntu grubu.

Resim 26. Kadıköy İlçesi, 296 pafta, 1421 ada, 4 parselin kuzeybatısında açığa çıkan yapı grubu.

Resim 27. Kadıköy İlçesi, 296 pafta, 1421 ada, 4 parselin kuzeybatısında açığa çıkan yapı grubundaki impost sütun başlığı.

Kadıköy İlçesi, İbrahimağa Mahallesi, 296 Pafta, 1421 Ada, 3 Parsel Kazısı

Kadıköy İlçesi, İbrahimağa Mahallesi, 296 pafta, 1421 ada, 3 parselde, 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararları doğrultusunda İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü denetiminde arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.⁴ Parsel Onur Sokak ile Dinlenç Caddeleri arasında yer almaktadır. Kazı çalışmalarının başlangıcında plankare aplikasyonunun ardından alan üzerindeki dolgunun niteliğinin anlaşılabilmesi için öncelikle sondaj kazıları gerçekleştirilmiş daha sonra genişletilen kazılar sonucunda Bizans dönemine ait önemli yapı kalıntıları açığa çıkarılmıştır (Resim 28).

Sondaj Kazıları

Alanın genelinde toplam altı sondaj gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 16,50 - 17,00 m. kot seviyesinde başlanan kazıların ilk aşamasında parsel genelinde yer alan asfalt zemin kaldırılmıştır. Sondajların tamamında yaklaşık 12-12,50 m. seviyesine kadar güncel atıkları da içeren hafriyat dolgusu ile karşılaşmıştır. 2 numaralı sondajda yaklaşık 12,50 m. seviyesinde horasan harç ve moloz taşlar ile örülmüş bir duvar ve 3 numaralı sondajda ise 11,90 m. kotunda, açmanın yaklaşık yarısını kaplayacak biçimde dağınık moloz taş sırasıyla karşılaşmıştır. Sondajların

genelinde bu kotun altındaki açık kahverengi toprak dolgu içinde gerçekleştirilen çalışmalarda Bizans dönemine ait az sayıda seramik kap ve amfora parçası, dağınık biçimde tesseralar ve Romulus ve Romus'un Capitolium Kurdu tarafından emzirilmesini tasvir eden ve M.S. 3-4. yüzyıllara tarihlenen mermer bir levha parçası açığa çıkarılmıştır (Resim 29).

Açık Alan Kazıları

Öncelikle sondaj kazıları sırasında R-S / 11-12 plankarelerinde açığa çıkan duvar kalıntılarının anlaşılmasına yönelik olarak alanın orta bölümünde yaklaşık 12,50 - 10,50 m. kotları arasında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu alanda açığa çıkan duvarların takibi yapılmıştır. Bu alanda gerçekleştirilen kazılar sırasında parselin ortasında geniş bir alana yayılan Bizans dönemi duvarlarıyla karşılaşmıştır. Duvarların güneybatı, güneydoğu ve kuzeydoğuya yönelen üç apside sahip *trikonkhos* planlı bir yapıya ait olduğu anlaşılmıştır. Kalıntıların merkezinde bulunan yapı aslında dışarıdan uzun dikdörtgen şeklindedir. Sadece duvarlarının alt kısmı korunabilen yapının inşaa malzemesi kabaca şekillendirilmiş moloz taştır. Görünen sandık duvar tekniğindeki duvarların içi ise doğal taş ile doldurulmuştur. Güneybatıda yer alan apsisin yaklaşık 5 m. doğusunda yıkılmış halde mermer bir sütun ve bunun yakınında İon-impost tarzda üzerinde haç motifi yer alan mermer bir sütun başlığı açığa çıkarılmıştır. Bu mimari parçaların etrafında genişletilen kazılarda, kuzeydoğu-güneybatı yönünde

Resim 28. Kadıköy İlçesi, 296 pafta, 1421 ada, 3 parselinde tespit edilen yapı grubu.

Resim 29. Kadıköy İlçesi, 296 pafta, 1421 ada, 3 parselde bulunan Romulus ve Romulus kabartması.

insitu olarak dört sütun kaidesi ve yıkılmış halde iki sütun ve üç İon-impost sütun başlığı açığa çıkarılmıştır. Yıkılmış mimari parçaların etrafında harç bağlayıcı tuğla kemer yıkıntıları tespit edilmiştir. Bunun dışında yapı içerisinde özellikle duvarlara yakın kesimlerde duvar mozaigine ait çok sayıda tessera tespit edilmiştir.

*Trikonkhos*un etrafında devam ettirilen kazılarda, güneybatıda yer alan apsisin doğusunda, orijinal kullanım döneminde *opus-sectile* zemin döşemesine sahip olduğunu gösteren harç izleri görülen bir oda ortaya çıkarılmıştır. Odanın güneybatı duvarındaki kapı açıklığından batıya doğru genişletilen kazılarla 6,40 metre çapa sahip yuvarlak planlı büyük bir mekân tespit edilmiştir. Parselin güneydoğu köşesini oluşturan bölgede yapılan kazılarda ise tıpkı diğer kenarda olduğu gibi yine 6,40 metre çapında, yuvarlak planlı ve zemin kotu 11,70 metre olan başka bir mekânla karşılaşmıştır. Bahse konu *trikonkhos* ve *rotundalar*ın batı cephelerinde sürdürülen kazılarda simetrik olarak ifade edilebilecek yan yana inşa edilmiş odalarla karşılaşmıştır. Mevcut sınırlar içinde batı kanatta beş, doğu kanatta üç tane mekân ortaya çıkarılmıştır. Bu mekânlardan biri tuğla döşemeye sahip olup hemen önünde iki adet mermer sütun yıkılmış durumda tespit edilmiştir. Tıpkı batı kanattakilerde olduğu gibi, doğu kanatta yer alan odaların içerisinde de yer yer korunmuş mermer döşemeler açığa çıkmıştır (Resim 30).

Değerlendirme ve Sonuç

Kadıköy İlçesi, İbrahimağa Mahallesi, 296 pafta, 1421 ada, 3 parselde yürütülen kazılar sonucunda yukarıda detayları sunulmaya çalışılan mimari kalıntılar, bölgedeki önemli bir Erken Bizans dönemi yapılaşmasını vurgulamıştır. Bu kalıntıların daha önceki yıllarda komşu 4 parselde açığa çıkan mimari kalıntılarla ilişkili oldukları açıktır. Her iki parseli kat eden dere istinat duvarları, komşu 4 parselde görülen taş döşeli cadde alanının kent planlama esaslarında merkezi konumdadır. Bu altyapı faaliyetleri sonrası alanın imara açıldığı ve düzenli bir kent planlama esasına göre tasarlandığı açıktır. Kazı çalışmalarının yürütüldüğü 3 parselde ortaya çıkan mimari kalıntılar ise iki grup altında toplanabilir. Bunlar dere istinat duvarları ve parselin kuzey kanadında açığa çıkan apsisli ana mimariye ait kalıntılar olarak özetlenebilir.

Dere İstinat Yapısı: Parselin batı kenar orta bölümlerinden başlayarak uzanan dere istinadı

burada M.S. 5. yüzyılda başladığını düşündüğümüz imar faaliyetinin planlı bir çalışma olduğunu göstermektedir. Nitekim dere istinadı oluşturulduktan sonra alana inşa edilmiş olan aşağıda tanımlanmaya çalışılacak anıtsal yapı da bunun göstergesidir. Muhtemelen bir dere ya da sel yatağını ıslah amacıyla inşa edilen bu duvarlar bitişik 4 numaralı parselde de devam eder. Bu inşaatın bölgede akan bir su kaynağının düzenlenmesi için yapıldığı söylenebilir. 4 numaralı parselde doğru daralan bu su yatağı burada iki tonozlu bir yapıyla taş bir yolu da aşarak devam eder.

Apsisli Ana Yapı Kalıntısı: Kalıntılar, merkezinde *trikonkhos* planlı bir salona sahip 14 x 9,50 m. ölçülerinde dikdörtgen biçimli bir yapıya aittir. Yapının girişi kuzeybatıdan olup, anıtsal özelliklere sahip giriş dört sütunla vurgulanmıştır. Sütunların üzerinde tuğla kemerlerin yer aldığı, kazılar sırasında açığa çıkan kalıntılardan anlaşılmıştır. Sütunlu girişin açıldığı ana salon yaklaşık 8,50 x 3,60 metre ölçülerinde olup iki ucunda yarım daire apsisler yer alır. Giriş cephesinin tam karşısında merkezde yer alan bir diğer yarım daire apsis vardır. Bu, diğer iki apsisle göre daha geniş olup 3,70 m. çapa sahiptir. *Trikonkhos* plan oluşturan üç apsisli salonun duvarlarının mermer kaplamalara sahip olduğunu gösteren bazı levha parçaları açığa çıkmıştır. Bunlar yaklaşık taban seviyelerinde korunagelmış sınırlı kalıntılara sahip olsa da bu salonun özenli dekorasyonuna ışık tutar niteliktedir. Mekânın mermer kaplı duvarlarının dışında, bu duvarların üst kısmında, tonoz ve kubbelerde mozaik süslemeye sahip olduğu, kazılar sırasında dolgu toprak içinde tespit edilen çok sayıda tesseraadan anlaşılmaktadır.

Yapının *trikonkhos* planlı bu biriminin fonksiyonunu belirlemek güçtür. Zengin şekilde süs-

Resim 30. Kadıköy İlçesi, 296 pafta, 1421 ada, 3 parselin batısındaki mekânların görünümü.

lendiği belli olan mekân, tüm alan gibi Geç Antik Çağ içinde malzemesi sökülerek bölgeden uzaklaştırıldığı için değerlendirmesinde sorunlar oluşmuş; birçok ipucu bu süreç içinde yok olmuştur. Bizans sanatında dini ve sivil yapılarda benzer inşaat malzemesi ve mimari unsurlar kullanılmıştır. Ayrıca süsleme teknikleri ve anlayışları da birçok örnekte ortak. Yapıların kullanımında dini ve sivil ayrımını yapmak güçtür. Birçok askeri, ticari ve sivil yapıda kullanıcıların istekleri doğrultusunda dini bezeme unsurlarına da yer veriliyordu. Bu nedenle Bizans yapılarının özellikle Geç Antik Çağda fonksiyonunun belirlenmesi birçok soruna sahiptir. Özellikle yapıların mefruşatı ile ilgili detaylar bu konuda en önemli kaynaklardır.

Trikonkhos plan tipi de Bizans sanatında birçok farklı yapıda sevilerek kullanılan bir tasarımdır. Anadolu'nun birçok bölgesinde benzer yapılar vardır. Ancak bazılarının fonksiyonları belirlenememiştir. Öncelikle dini mimaride benzer örnekler vardır. Bu dönemde Bizans *liturjisi* büyük ölçüde şekillendiği için kiliselerin mimari aksamı buna göre düzenlenmiştir. Ayrıca dini mimarinin bir parçası olan *martirionlar*/şehit türbeleri, vaftizhaneler, *skevoflakionlar*, mezar anıtlarında da benzer planları tercih edenler bulunuyordu. Yine de dini yapıları ayırt edebilmek kısmen mümkündür. Bu dönemde ibadethaneler genellikle doğu-batı doğrultusunda inşa edilmektedir. Doğu yönünde *bema*, *templon*, *sintronon*, *agia trapeza* gibi *liturjinin* vazgeçilemez unsurları bulunuyordu. Ayrıca genellikle *naosun* ortasında bir de *ambon*/vaiz kürsüsü yerleştiriliyordu. Mevcut yapımda bu aksam ile ilişkili izler tespit edilememiştir. Yapının sistematik yağmalanması/sökümü sırasında

tüm bu aksam alandan uzaklaştırılsa bile izlerinin tespit edilmesi beklenirdi. Giriş cephesinin ionik impostlarında görülen haçlar dini bir yapıyı düşündürse de dindar Hristiyanların, saray ve konaklarında da, askeri mimaride de, su yapılarında da dini simgeleri yaygın olarak kullandıkları unutulmamalıdır. Benzer planı uygulayan bazı örnekler saray ya da konak olarak tanımlanabilecek yapılarda vardır. Bu plan tipi Geç Antik Çağ'da çok geniş bir çevrede saray ve konaklarda *triklinos* denilen yemek salonlarında kullanılmıştır. Bu yapının da benzer şekilde bir saray ya da konak salonu olması mümkündür.

Kadıköy İlçesi, İbrahimağa Mahallesi, Sokollu Sokak, 58 Pafta, 1339 Ada, 5 Parsel Kazısı

İstanbul Arkeoloji Müzelerinin Anadolu yakasındaki bir diğer kazı çalışması ise bir ihbar üzerine gerçekleştirilmiştir. Kadıköy İlçesi, İbrahimağa Mahallesi, Sokollu Sokak, 58 pafta, 1339 ada, 5 parselde yer alan General Ali Rıza Ersin Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi inşaatı hafriyat çalışmaları esnasında bir mermer lahdin çıktığı ihbarı üzerine yerinde inceleme yapılmıştır.⁵ Akabinde İstanbul V Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararı ile hafriyat çalışmaları sırasında meydana çıkan lahit mezar ve tarihi kalıntılar çevresinde ilgili Müze denetiminde gerekli görülen yerlerde kazı çalışmasının yapılarak kazı raporunun iletilmesine karar verilmiştir.

Alandaki kazı çalışmaları 14.03.2018 tarihinde başlatılmıştır. Kazı alanı batıda Sokollu Sokak, güneyde Asalet Sokak ile sınırlanmakta olup doğu bitişiğinde 60. Yıl İlköğretim Okulu, kuzey bitişiğinde ise günümüzde Yapı Merkezi isimli özel şirket binası olarak kullanılan Ziyaeddin Efendi Konağı veya Sokollu Konağı olarak tanınan tarihi konak yer almaktadır (*Resim 31*).

Parsel üzerinde daha önce yer alan General Ali Rıza Ersin Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi betonarme binasının yıkılıp yeniden inşa projesi kapsamında yapılan temel kazısında denetimli arkeolojik kazı öncesinde yapılan incelemede, söz konusu hafriyat alanının büyük bir bölümünün ana toprak seviyesine kadar kazılmış durumda olduğu tespit edilmiştir. Ancak, lahdin çıktığı yer olarak ifade edilen parselin kuzeydoğu sınırındaki alanda kısmen kazılmamış bir bölüm olduğu, ayrıca alanın güney kesitinde yapı kalıntısı izlerinin var olduğu görülmüştür. Müdürlüğümüz denetimindeki çalışmalar esnasında bu kalıntılara ek olarak Sokollu Sokak bitişiğindeki batı kesiti içerisinde kiremit örtülü

Resim 31. Kadıköy İlçesi, 58 pafta, 1339 ada, 5 parselin genel görünümü.

mezar izleri tespit edilmiştir. (*Vaziyet planı, Resim 1-14*). Bu üç alanda yapılan kazı ve temizlik çalışmalarında elde edilen sonuçlarla birlikte ortaya çıkarılan yapı kalıntısı ve mezar-gömmü izlerini; “I. Parsel kuzeyi yapı kalıntısı, II. Güney kesitteki yapı kalıntısı, III. Batı kesitteki kiremit mezar izleri olarak üç ana bölüme ayırmak mümkündür. Bu bölümler aşağıda başlıklar halinde ele alınmıştır.

Parsel Kuzeyinde Yer Alan Yapı Kalıntısı

Parselin kuzeydoğu kısmında yer alan ve yaklaşık 26 x 13 m. büyüklüğünde bir alanı kapsayan bölümde, daha önce iş makinesiyle yapılan hafriyat sonucunda oluşan kısmen açılmış çukurlar ve toprak yükseltile temizlenerek seviye birliği sağlanmıştır.

Kazı çalışmalarının başında parsel sınırında iki adet kanal kalıntısı ve akabinde bu kanallarla aynı kotta yer alan ve birbirleriyle ilişkili duvar ve kanallara sahip bir yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu yapı kalıntısı kuzey-güney doğrultulu olup kuzey uzantısının kesit içerisinden parsel sınırı dışına devam ettiği anlaşılmıştır. Mevcut durumu ile yaklaşık 12,5 x 8 m. büyüklüğündeki kalıntının güney devamının muhtemelen kazı öncesi hafriyat çalışması nedeniyle tahrip olduğu anlaşılmıştır. Dörtgen bir plan gösteren yapı kalıntısı doğu ve batı yönlerinde iki ana cephe duvarına ve iç kısmında iki mekân oluşturan doğu-batı doğrultulu bir ara duvara sahiptir (*Resim 32*).

Mekân 1'de yapılan kazı çalışmasında mevcut duvarlar seviyesinden itibaren mekân içerisinde yıkıntı molozu ile birlikte yoğun çatı kiremiti örnekleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu alanda çatı kiremitleri kümesi üzerinde devşirme malzeme olarak kullanıldığı anlaşılan yarı işlenmiş bir mermer sütun başlığı açığa çıkarılmıştır. **Mekân 2** olarak numaralandırılan kısım, yaklaşık 5,5 m. genişliğinde 8 m. uzunluğundadır. Bu kısımda ayrıca zemin içerisine oturtulmuş “su-sıvı haznesi” olarak adlandırılan bir bölüm açığa çıkarılmıştır. Kalıntının dış genişliği 60 cm., iç çapı 40 cm. ölçülerinde olup kısmen mevcut kalmış horasan harç ve tuğla-taş örgülü dış duvara sahiptir. Ağız kısmının pişmiş toprak kiremitlerle örtülmüş halde olduğu görülmüştür. Silindirik formlu hazne içinde yapılan temizlikte 40 cm. çapındaki hazne yüzeyinin sıvalı olduğu ve alt kısmında haznenin tabanını oluşturan bir pişmiş toprak kap bulunduğu görülmüştür. Hazne içindeki toprakta yapılan temizlikte taban kısmında az sayıda hayvan

kemiği parçaları ve bir koku şişesine ait olduğu düşünülen cam parçaları ele geçmiştir.

Mekân 1 ve Mekân 2'nin batısında yapılan çalışmalarda, Mezar 6 ve Mezar 7 olarak numaralandırılan iki gömmü saptanmıştır. Mezar 6'da yapılan temizlik ve belgeleme çalışmasında iskelet parçaları üzerinde ve arasındaki toprakta M.S. 4. yüzyıl sonlarına tarihlenen bronz sikkeler ile iskelet parçaları altında bir adet pişmiş toprak kandil ele geçmiştir. Müze Müdürlüğünde yapılan konservasyon çalışması sonrasında üç adet bronz sikkenin M.S. 4. yüzyıl sonlarına ait olduğu belirlenmiştir. Diskusunda bir *kantharos* üzerinde iki adet güvercin tasviri bulunan kandilin de aynı döneme tarihlendiği anlaşılmıştır. Gömmü alanı zemin seviyesinde ele geçen diğer bir bronz sikke ise M.S. 1. yüzyıla tarihlenen Byzantion şehir sikkesidir.

Mezar 7, mezar 6'nın yaklaşık 2,50 m. kadar güneyinde yer almaktadır (*Resim 33*). Doğu-batı doğrultulu mezarın üzerinin pişmiş toprak tuğla-kiremit ve moloz taş kullanılarak kapatıldığı görülmüştür. Batı kısmında mezarın tuğla örtüsünün hasarlı ve çöküntüye uğramış halde olduğu gözlenmiş ve birleşebilen parçalarından 40 x 30 x 3,5 cm. boyutlarında kırmızı hamurlu tuğlaların kullanıldığı saptanmıştır. Üst örtü kaldırılarak yapılan mezar içi temizliğinde yetişkin bir bireye ait olduğu düşünülen korunagelmüş durumda bir iskelet açığa çıkarılmıştır. Baş batıya gelecek şekilde sırt üstü yatırılmış, yakla-

Resim 32. Kadıköy İlçesi, 58 pafta, 1339 ada, 5 parselde açığa çıkan kalıntının görünümü.

Resim 33. Kadıköy İlçesi, 58 pafta, 1339 ada, 5 parselde açığa çıkan 7 no.lu mezar.

şık 1,60 m. uzunluğundaki iskeletin sol kolu kıvrılarak karın kısmı üzerine getirilmiş olup iskeletin sağ kolu düz olarak uzatılmıştır. Mezar içerisinde iskelet beraberinde başka bir buluntu ele geçmemiştir. Grovak zemin içerisine açılmış Mezar 7'nin mevcut özellikleri ile Bizans dönemine tarihlendiği düşünülmektedir.

Parselin Güney Kesitinde Yer Alan Yapı Kalıntısı

Parselin güney kesitinde hafriyat sonucu açığa çıkmış kalıntılar grovak zemin üzerine inşa edilmiştir. Kesitte görülen 1 m. genişliğinde, 80 cm. yüksekliğinde amorf taşlardan oluşan duvar kalıntısı, olasılıkla güneye doğru devam etmektedir. Duvar kalıntısında yer yer harç izleri de görülmekte olup bu duvar kalıntısının 50 cm. üzerinde herhangi bir mimariye bağlı olmayan,

haç bezemeli M.S. 5-6 yüzyıla tarihlenen mermer bir impost başlık yer almaktadır (*Resim 34*).

Parselin Batı Kesitindeki Mezarlar

Kazı alanında tespiti yapılan diğer bir mezar alanı ise parselin batı kesitinde yer almaktadır. Grovak zemine oyularak oluşturulan beş mezar, pişmiş toprak tuğla örtülü ve doğu-batı doğrultulu olarak birbirlerine yakın kotlarda yer almaktadır (*Resim 35*). Temel olarak karşılıklı yayvan U biçimli pişmiş toprak tuğlaların birbirlerine dik bir açıyla çatılmasıyla oluşturulmuş mezarlar basınçtan ötürü genellikle yapısal bütünlüklerini kaybetmişlerdir. Bu beş mezardan Mezar 1, 25,11 ile 25,37 m. kot aralığında yer alır. 60 cm. genişliğindeki mezarın üzerinde tuğla parçaları ele geçmiştir. Bu tuğla parçalarının hemen altında M.S. 3. yüzyıl Roma dönemine ait, pişmiş toprak tek kulplu bir kap ele geçmiştir (*Resim 36*). Mezar içerisinden ise çok az sayıda tahrip olmuş durumda kemik parçaları tespit edilmiştir. Kazı çalışmalarının devamında diğer dört mezarın ise aynı özellikleri taşıyan ve iskeletlere ait kemikler dışında herhangi bir buluntu içermeyen büyük oranda tahrip olmuş mezarlar olduğu görülmüştür.

Değerlendirme

Parselin kuzey kısmında yapılan çalışmalar sonucunda kısmen mevcut kalmış durumda birbirleriyle bağlantı gösteren duvar ve kanallara sahip bir **yapı kalıntısı** ortaya çıkarılmıştır. Kuzey uzantısının parsel sınırı dışına devam ettiği gözlenen kuzey-güney doğrultulu ve dörtgen bir plan gösteren yapı kalıntısının iki mekândan oluştuğu düşünülmektedir. Yapı kalıntısında gözlenen veriler yapının yakın dönemler içerisinde farklı inşa evrelerine sahip olduğu fikrini vermektedir. Yapı ile birlikte açığa çıkarılan çok sayıdaki kanalın haricinde pithosların ve "su-sıvı haznesi"nin varlığı bu yapının suyla ilişkili bir atölye-işlik olarak kullanım görmüş olabileceği fikrini vermektedir.

Alandaki yerleşim süreci ile ilgili olarak en erken tarihli veriyi kazı öncesi hafriyatla çıkarılmış, M.S. 1. yüzyıla tarihlendirilen ve üzerindeki yazıttan anlaşıldığı kadarıyla Roma vatandaşı Tiberius'a ait olan mermer lahit oluşturmaktadır (*Resim 37*). İlgililerce kalıntının güney uç kısmında grovak zemin içerisinde bulunduğu ifade edilen lahdin *insitu* yeri, yapılmış hafriyat nedeniyle kesin olarak belirlenmemektedir. Müze denetimli kazı öncesindeki çalışmaları gerçekleştiren kişiler tarafından lahdin ilk

Resim 34. Kadıköy İlçesi, 58 pafta, 1339 ada, 5 parselin güney kesitindeki yapı kalıntısının görünümü.

Resim 35. Kadıköy İlçesi, 58 pafta, 1339 ada, 5 parselin batı kesitindeki mezarlardan görünümü.

Resim 36. Kadıköy İlçesi, 58 pafta, 1339 ada, 5 parselin batı kesitinde tespit edilen pişmiş toprak kap.

bulunma anında kapağının üzerinde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, lahdin içerisinde iskelet parçalarının da tespit edilmiş olması lahdin daha önce bu alanda *insitu* olarak bulunduğuna işaret etmektedir. Alandaki kazı çalışmasında zeminde ele geçen bir pişmiş toprak koku şişesi ve Mezar 6 yakınında saptanan bronz Bizantiyon kenti sikkesi de lahitle aynı döneme, M.S. 1. yüzyıla tarihlenmektedir. Açığa çıkarılan mezar ve buluntular değerlendirildiğinde; söz konusu alanın ilk olarak M.S. 1. yüzyılda bir mezarlık (nekropol) olarak kullanılmış olduğu, Mezar 6'da elde edilen buluntularla M.S. 4. yüzyılda da gömü yapıldığı, en son gömü tarihini ise Erken Bizans dönemine tarihlenebilecek Mezar 7'nin oluşturduğu düşünülmektedir. Ayrıca, parselin güneybatı kesitinde tespit edilen ve M.S. 3-4. yüzyıllara tarihlendiği düşünülen kiremit mezar kalıntıları da parsel genelinde nekropol alanının varlığına işaret etmektedir.

Kazı çalışmaları sırasında, parselin kuzeyinde mezar alanı üzerine inşa edildiği anlaşılan yapı kalıntısı içerisinde yer yer devşirme mimari parçaların kullanıldığı görülmüştür. İlk verilere göre Roma-Geç Roma dönemine tarihlenebilecek bu mimari parçaların muhtemelen parsel içerisinde veya yakınında yer alan ve günümüze ulaşmayan bir yapıdan alınmış olabilecekleri düşünülmektedir.

Mevcut kanallarla bağlantılı ve işlik-atölye olarak kullanılmış olabileceği düşünülen yapı kalıntısının, kazı çalışmasında ele geçen keramik, sikke vb. küçük buluntular incelendiğinde Geç Roma-Erken Bizans dönemi, M.S. 5-7. yüzyıllara tarihlendiği anlaşılmaktadır. Kazı alanındaki erken buluntular M.S. 1. yüzyıl, en geç tarihli buluntular ise yaklaşık M.S. 8. yüzyıla tarihlenmektedir. Ancak bu dönemlere ait buluntular çok az sayıda ele geçmiştir. Alanın esas kullanım gördüğü dönemin, yapı kalıntılarının ait olduğu ve buluntu yoğunluğunun gözlemlendiği Geç Roma-Erken Bizans dönemleri olduğu anlaşılmıştır. Alanın bu dönemden sonra terk edilerek yerleşim görmediği düşünülmektedir.

Rahmi Asal, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü

Notlar:

1. Kazılara ilişkin veriler, kazılarda çalışan Müdürlüğümüz uzmanları tarafından hazırlanan kazı raporları ve sanat tarihi raporlarına dayanmaktadır.
2. Alandaki yapılan çalışmalar Müdürlüğümüz uzmanları Arkeolog Mehmet Ali Polat, Hüseyin Yıldırım ve Sanat Tarihçi Yusuf Tokgöz denetiminde sürdürülmektedir.
3. Alandaki yapılan çalışmalar Müdürlüğümüz uzmanları Arkeolog Dr. Öğül Emre Öncü, Veysi Gündüz ve Emir Son denetiminde sürdürülmüştür.

Resim 37. Kadıköy İlçesi, 58 pafta, 1339 ada, 5 parselde açığa çıkan lahit.

4. Alandaki yapılan çalışmalar Müdürlüğümüz uzmanları Arkeolog Dr. Öğül Emre Öncü, Emrah Kahraman ve Emir Son denetiminde sürdürülmüştür.

5. Alandaki yapılan çalışmalar Müdürlüğümüz uzmanları Arkeolog Sedat Öztöpaş, Emrah Kahraman ve Simge Güreş denetiminde sürdürülmüştür.

Kaynakça:

- Kocabaş, U., Yılmaz, H.F. (2020) İstanbul İli, Kadıköy İlçesi, Acıbadem Mahallesi, Meydan Sokak, 296 Pafta, 1421 Ada, 4 Parsel Sanat Tarihi Raporu.
- Kocabaş, U., Yılmaz, H.F. (2021) İstanbul İli, Kadıköy İlçesi, İbrahimağa Mahallesi, *Dinlenç Caddesi*, 296 Pafta, 1421 Ada, 3 Parsel Sanat Tarihi Raporu.
- Öncü, E., Kahraman, E., Son, E. (2021) İstanbul İli, Kadıköy İlçesi, İbrahimağa Mahallesi, 296 Pafta, 1421 Ada, 3 Parsel Sonuç Raporu, İstanbul.
- Öncü, E., Gündüz, V., Son, E. (2020) İstanbul İli, Kadıköy İlçesi, İbrahimağa Mahallesi, 296 Pafta, 1421 Ada, 4 Parsel Sonuç Raporu, İstanbul.
- Öztöpaş, S., Kahraman, E., Güreş, S. (2018) İstanbul İli, Kadıköy İlçesi, İbrahimağa Mahallesi, 58 Pafta, 1339 Ada, 5 Parsel Sonuç Raporu, İstanbul.

Anatolian Side Excavations by Istanbul Archaeological Museums

Since its foundation, Istanbul Archaeological Museums have been carrying out archaeological excavations within the borders of the Ottoman Empire and today within the borders of Istanbul. In the last two decades, many project excavations such as the "Marmaray Project" and "Istanbul Metro Projects" have been successfully carried out under the direction of the museum directorate. The vast majority of these excavations were carried out within the borders of the Historical Peninsula, and the history of the city has changed drastically. Unfortunately, archaeological excavations in Kadıköy, which is located on the two sides of the same sea and has shared almost the same fate throughout history, have not been at the same level. However, Kadıköy, which is located in a strategic region suitable for human life in terms of topography and climate, where important continents and seas are connected by a strait, has been a settlement area for people since prehistoric times. With the excavations in Acıbadem, İbrahimağa, Ayrılıkçeşme and Haydarpaşa, which have been ongoing since 2018 and constitute the subject of this article, very important information about the settlement and history of Kadıköy in ancient times has been reached and the history of the region has come to the point of being rewritten with concrete archaeological data. During these excavations, tens of thousands of archaeological finds and remains belonging to a very wide time period ranging from the 5th century BC to the first years of the Republic were unearthed, documented and protected. In this article, the excavations in question are outlined together with the history of Kadıköy.